

Универзитет у Београду

Филозофски факултет

Одељење за историју

Дипломски рад:

**Авињонско папство и православни свет на Балкану од 1305.
до 1378. године**

Ментор:

др Небојша Порчић

Студент:

Дејан Лалић ИС14/71

Београд, 2021.

1. Садржај

1. Садржај	2
2. Увод.....	3
3. Авињонско папство (1305-1378).....	5
3.1. Од периода кризе до периода стабилности авињонског папства	7
3.2. Идеја о повратку у Рим. Авињонско папство као предмет истраживања	11
4. Односи авињонског папства и православних земаља до 1342. године.....	14
4. 1. Краљ Милутин и папа Климент V. Бугарска.....	14
4. 2. Односи папске курије са Албанцима и Византијом. Антисрпска коалиција.	20
5. Односи авињонског папства и православних земаља после 1342. године	25
5. 1. Стефан Душан, капетан хришћанства.....	27
5. 2. Наставак преговора између Византинаца и курије. Политика према Албанцима.....	31
5. 3. Бугарска у другој половини 14. века.....	34
5. 4. Последњи покушаји савеза између Срба и свете столице	35
6. Закључак	37
7. Литература.....	39

2. Увод

Тема дипломског рада „Авињонско папство и православни свет (1305-1378) има за циљ да прикаже односе свете столице са православним државама, у првом реду односе са српским краљевством (од 1346. године српским царством), Византијом и Бугарском. Биће обрађен и период потискивања православног утицаја од стране свете столице и у албанским земљама. Период обухвата долазак папе Климента V, првог од седморице авињонских папа, на свету столицу 1305. године све до 1378. године када је дошло до нове шизме у хришћанском свету и појаве двојице папа, једног у Риму а другог у Авињону. Авињонско папство карактеристично је по томе што је то био једини период у историји свете столице када је она била измештена из Рима и то више од седам деценија. Никада до тада није била изложена утицају једне силе, као што је то био случај са авињонским папством и Француском. Велика промена која је задесила свету столицу није превише утицала на њену политику према некатоличком свету и то се најбоље види кроз односе папства са православним балканским државама.

У првом делу рада кратко ће бити објашњени узроци премештања свете столице у Авињон, седамдесетогодишња историја авињонског периода и последице по европски и хришћански свет. За тај период најзначајнија коришћена литература је J. Rollo-Koster, „*Avignon and its Papacy 1309-1417, Popes, Institutions, And Society*“, која је послужила за боље разумевање папских институција за време авињонског периода. Остала литература везана за први период је W. Ullmann, *A Short History of the Papacy in the Middle Ages* и С. Пеинтер, *Историја средњег века (284-1500)*. О корену сукоба папе Бонифација VIII и Филипа IV послужила су дела J. R. Strayer, „*The Reign of Philip the Fair*“ ; M. Jones, *The New Cambridge Medieval History, Volume VI c. 1300-1415*; B. E. Whalen, *The Medieval Papacy*.

За односе папске курије са Византијом и албанским великашима коришћена је литература Г. Острогорски, *Историја Византије*, A. Edward Siecienski, *The Papacy and the Orthodox: Sources and History of a Debate*, у којој је дат кратак преглед теолошких расправа најзначајнијих теолога Византије тог периода и свете столице у Авињону као и извор Нићифора Григоре за период грађанског рата, затим биографија Р. Радић, *Јован V Палеолог, византијски цар (1341-1391)*. Преглед односа албанских великаша и папства у 14. веку приказан је уз помоћ рада Etleva Lala, *The Papal Curia and Albania in*

the Later Middle Ages, у G. Jaritz, T. Jorgensen, K. Salonen, *The Long Arm of Papal Authority*.

Најзначајнија литература за однос српског двора и свете столице је М. Пурковић, *Авињонске папе и српске земље*, Б. Ферјанчић, С. Ћирковић, *Стефан Душан краљ и цар 1331-1355*, М. Динић, *Душанова царска титула у очима савременика*. Уз литературу за односе авињонског папства са српском државом коришћени су извори *The life of Saint Peter Thomas by Phillippe de Mezieres*; by Joachim Smet, О. Сarm, С. Raymond Beazley, *Directorium ad Faciendum Passagium Transmarinum* као и извор за Србију и Бугарску „*Anonymi Descriptio Europae Orientalis*“, Т. Живковић, В. Петровић, А. Узелац, Београд, 2013, дело J. V. A Fine Jr. *The Late Medieval Balkans, A Critical Survey from the Late Twelfth Century to the Ottoman Conquest* коришћено је за разумевање историје Бугарске крајем XIII и у XIV веку.

3. Авињонско папство (1305-1378)

У 14. и 15. веку хришћанска заједница у западној Европи доживљавала је кризу. Узроци те кризе највећим делом били су узроковани стањем унутар саме цркве. Пажљиво разрађена црквена организација из 11. и 12. века била је на удару првенствено појачане секуларизације европског друштва али и недостатком енергије која је одликовала хришћански свет у личностима попут. Св. Доминика или Св. Фрање. Црква је оскудевала у реформаторима тог калибра. Управо је појачана секуларизација друштва променила дотадашње схватање односа духовне и световне власти како код владара тако и код појединаца. Баш у том периоду, повећава се оданост појединца владару, што је омогућило европским владарима да повећају сопствена овлашћења неретко баш на уштрб цркве.

Сукоб интереса између световне и духовне превласти, кулминирао је за време француског краља Филипа IV (1285-1314), који је нагло прекинуо добре односе који су владали између француског двора и свете столице.¹ На двору француског краља Филипа IV, ангажовани су интелектуалци који су заступали идеју превласти световне над духовном влашћу и саветовали даљу секуларизацију Филипове државе.² Вероватно су они извршили пресудан утицај на француског краља. Круцијалан тренутак у сукобу између свете столице и француског двора био је долазак Бонифација VIII (1294-1303), световног имена Бенадето Каетани на место папе. До тада Филип није имао достојног противника који би пожртвовано и смело бранио интересе цркве. Бонифације VIII, био је изузетно амбициозан папа, који се није задовољавао пуком коегзистенцијом духовне и световне власти у чијем односу би се духовна власт повлачила пред одлукама владара.³ Однос папе и француског краља није био обележен личним анимозитетом. Неретко су били у блиским и пријатељским односима што потврђује и папина дозвола додатног опорезивања појединих дијецеза за потребе француског краља у рату у

¹ До тада су француски краљеви лојално помагали папство, најбољи пример успешне сарадње је борба против Фридриха II, цара Светог Римског Царства, где су Французи били савезници папе. (С. Пеинтер, *Историја средњег века* (284-1500), 460)

² С. Пеинтер, *Историја средњег века* (284-1500), Београд 1997, 460.

³ Колико је папа Бонифације био амбициозан најбоље говори да му је узор био Иноћентије III (1198-1216), један од најзначајнијих папа средњег века кога су због своје непоколебљивости и оданости вери називали и „викарем Христа“, Бонифације се на његов понтификат често позивао и сматрао је себе његовим истинским наследником. (J. Rollo-Koster, “Avignon and its Papacy 1309-1417, Popes, Institutions, And Society, 26).

Аквитанији (1294-1303).⁴ Сукоб њих двојице само је био врхунац сукоба духовне и световне власти око питања умешаности краљевог ауторитета у црквене послове, који је започет још у 12. веку. Био је то посебан тренутак за средњовековну Европу јер су се на челу француског двора и свете столице нашле подједнако амбициозне личности. Док је Бонифације VIII желео да покрене свеобухватну дипломатску акцију потчињавања владара средњовековне Европе светој столици, Филип IV, је услед рата са Енглезима затражио додатна новчана средства за финансирање војне кампање⁵, тако што је опорезовао свештенство у Француској. Папа Бонифације није дао допуштење за такав потез, стога је одговорио француском краљу тако што је 1296. године издао *Clericis Laicos*, булу, којом је забранио опорезивање свештенства без допуштења свете столице, а уколико би се неко оглушио о булу, над њим је висила претња екскомуникације из Цркве. Краљ Филип IV је на то одговорио забраном извоза сребра и злата из Француске и тим потезом нанео штету ризници свете столице. Бонифације затим издаје нову булу *Ineffabilis Amor*, којом је истакао своју превласт на свим верујућим људима и оштро критиковао Филипове поступке, како финансијске тако и спољнополитичке. Сукоб је ескалирао, краљ Филип је организовао антипапску пропаганду која се ширила Француском, носећи глас о неморалном Бонифацију који није достојан свете столице а краљеви људи притискали су француско свештенство да се супротставе потезима папе Бонифација. Суочен са забраном увоза сребра и злата из Француске и нарастајућом коалицијом⁶ коју је француски краљ окупљао око себе у случају потенцијалног сукоба, папа Бонифације се суочио са реалношћу. Приоритет свете столице свакако није било заоштравање односа са француским краљем, који је у то доба био главни папин савезник у његовој политици према Сицилији, где је француски краљ подржавао папу у његовој борби са Филипом Арагонским.⁷ Без подршке француског краља не би могло ни да се помишља о покретању крсташког рата, о којем је папа Бонифације често размишљао. Управо због ових разлога, Бонифације је одлучио да примори ситуацију. Издао је нову булу, *Etsi de Statu*, којом је дозволио ситно опорезивање свештенства у хитним случајевима.⁸

⁴ J. R. Strayer, „*The Reign of Philip the Fair*“, Princeton, New Jersey 1980, 237.

⁵ Француски краљ Филип IV и енглески краљ Едвард I сукобљавали су се око војводства Гаскоње.

⁶ Главне савезнике француски краљ је нашао у самом Риму, богата и утицајна породица Колона која је са подозрењем гледала на устоличење Бонифација на свету столицу, прва је пристала да уђе у антипапску коалицију. (J. Rollo-Koster, *нав. дело*, 27).

⁷ J. R. Strayer, *нав. дело*, 250.

⁸ B. E. Whalen, *The Medieval Papacy*, New York 2014, 157.

Сукоб око увоза злата и сребра представљао је само увертиру у оно што је следило. Филип IV је одлучио да до краја искорени опозицију међу епископима који су били најгласнији противници када је указ о опорезивању ступио на снагу. Тако је захтевао да папа Бонифације VIII рашчини једног епископа за којег је француски краљ тврдио да је био најжешћи противник краљеве одлуке, када је Бонифације то одбио, краљ Филип је епископа утамничио. Бонифације је одлучио да обнови раније претње, али је француски краљ претње игнорисао а паралелно са утамничењем епископа додатно је пооштрио и интензивирао опорезивање свештенства.

На чин затварања епископа, Бонифације је коначно „скинуо рукавице“ и после низа упозорења упућеним француском краљу, 1302. године издаје *Unam Sanctam*⁹, најснажнију осуду коју је неки папа издао против неког владара. Бонифације је говорио да на челу цркве не могу бити два поглавара, него само један, наследник Св. Петра, а поготово на челу цркве не може бити особа предодређена да се бави световним стварима. Кроз целу булу из 1302. године прожима се управно тврдња о предности духовне над световном влашћу.¹⁰ Филип на булу, одговара тако што је папу Бонифација прогласио јеретиком и послао човека блиског француском двору, Гијома де Ногареа, да папу Бонифација VIII доведе у Француску како би му се судило за низ оптужби, између осталог папа је био оптужен за симонију, содомију и јерес. Након месец дана заточеништва, папа Бонифације VIII је преминуо у октобру 1303. године.¹¹

3.1. Од периода кризе до периода стабилности авињонског папства

Потребно је додатно разјаснити положај папа у Риму крајем 13. века. Они јесу били верски поглавари западнохришћанског света али су итекако зависили од подршке локалних богаташких породица које су град Рим поделили на зоне утицаја. Тако је породица Орсини била најутицајнија у северном делу града, породица Колона у источном делу док је породица Каетани¹² држала источни део предграђа, без превеликог утицаја у самом граду. Неретко је баш договором моћних породица биран

⁹ „Сва људска бића потчињена су папи, а световна власт потчињена је духовној“.

¹⁰ J. Rollo-Koster, „*Avignon and its Papacy 1309-1417, Popes, Institutions, And Society*, London 2015, 27.

¹¹ Истина је да је папа Бонифације трпео понижења и малтретирања од стране људи француског краља. Они су га затекли и утамничили у малом градићу Анањи у средњој Италији. Наговарали су га да се добровољно одрекне положаја, Једино што га је спасило насилније смрти је променљиво расположење грађана Анањија. (J. R. Strayer, *нав. дело*, 278).

¹² Породица Бонифација VIII. Договором породице Каетани и Колона, Бонифације VIII је дошао на папско место. (J. Rollo-Koster, *нав. дело*, 30).

папа, што говори само за себе о утицају и моћи које су наведене породице пројектовале на политички и религиозни живот Рима и Европе. Непотизам је био саставни део живота тог доба, стога не чуди да је и сам папа Бонифације оптуживан за рад у корист своје породице.¹³ Погоршање односа између две породице, породице Каетани и друге која више није благонаклоно гледала на папу Бонифација, породице Колона, угрозило је и самог папу.¹⁴ Утицај и стабилност свете столице директно су зависиле од компромиса између породица а у случају да папа изгуби поверење оних моћнијих породица, завршавао би на начин на који је завршио и папа Бонифације VIII.

Криза се наставила и после смрти папе Бонифација, кога је на папском месту наследио Доминиканац, Бенедикт XI, који није хтео да амнестира поједине чланове породице Колона и самог Гиљерма де Ногареа за непочинства према претходном папи али је и он недуго по доласку на свету столицу, преминуо под сумњивим околностима. Кулминација кризе десила се када су се кардинали поделили на профранцуске, који су заступали интересе француског краља и антифранцуске кардинале. Они су се више од годину дана сукобљавали око избора новог папе да би у јуну 1305. године изабрали Бертранда де Гота за папу, који је по ступању на свету столицу узео име Климент V.¹⁵ Од тог тренутка почиње селидба свете столице која ће се завршити тек 1309. године, када ће папа Климент доћи у Авињон. Папа Климент је од папе Бонифација и краткотрајног службовања папе Бенедикта, наследио нестабилну и компликовану ситуацију, како у црквеним питањима, тако и у Француској али и у читавом католичком свету. Престиж и утицај свете столице после ситуације у Анађију, био је на историјском минимуму, Енглеска и Француска настављали су међусобне чарке и све то је нарушавало мир и јединство хришћанског света.¹⁶ У тако подељеној Европи није било ни говора о покретању крсташког рата који би допринео кохезији хришћанске Европе.

¹³ С. Пеинтер, *нав. дело*, 462.

¹⁴ Папа Бонифације је оптужио двојицу кардинала из породице Колона за напад на караван међу којима је била и папска ризница и на захтев папе Бонифација, двојица кардинала су утамничена. (J. R. Strayer, *нав. дело*, 280).

¹⁵ О Клименту V и његовој улози говорило се вековима после његове смрти, његови савременици сматрали су га за марионету француског краља, можда највише због тога што је убрзо по доласку на место папе, укинуо *Clericis Laicos* и *Unam Sanctam*. Тек после његове смрти а поготово после повратка свете столице у Рим, на улогу Климента V, гледаће се објективније. Он је био папа посебног дипломатског дара који у датом тренутку није имао много места за политичко маневрисање.

¹⁶ J. Rollo-Coster, *нав. дело*, 34.

Климент V је опростио кардиналима из породице Колона за учешће у прогањању папе Бенедикта VIII, тако што их је вратио у колегијум, али то није била најзначајнија новина коју је нови папа увео у то тело. Од његовог понтификата, француски кардинали су чинили већину у колегијуму.¹⁷ Такође увео је у колегијум и ниже племство које није располагало великим богатством попут моћних римских породица.

Папа Климент V био је значајан субјект и у укидању реда Темплара, средином октобра 1307. године. Он је у августу 1308. године одржао сабор на којем се расправљало о новонасталој ситуацији и питању темпларског реда. Ред Темплара био је моћан и утицајан ред који се прославио у крсташким ратовима, био је задужен за чување Свете Земље од непријатеља хришћанства, али су губитком Акре 1291. године дошли у незавидан положај, повукли се на Кипар и дипломатским мисијама које су упућивали на европске дворе тражили финансијска средства за покретање новог крсташког рата. Није до краја јасно да ли је француски краљ Филип IV, имао личне несугласице са темпларским редом, приче које су наговештавале лични анимозитет краља према темпларима нејасне су и сумњиве. Могуће да је одлука о укидању темпларског реда произашла из прагматичнијих разлога. Губитком Акре 1291. године, француски краљ је изгубио прилив новца са Леванта, а темплари су од заштитника хришћанства постали потенцијална опасност по француског краља.¹⁸ Исти „правни тим“ под вођством Гиљерма де Ногареа, који је судио папи Бонифацију, оптужио је темпларски ред за содомију, богохуљење, крађу, развијање култова, итд. Под жестоком тортуром, темплари су признали све оно што им се стављало на терет. Инквизиција је жестоко казнила темпларе¹⁹ а њихов вођа Де Молај спаљен је на ломачи 1314. године. Папа Климент V није био превише убеђен у кривицу темпларског реда, барем не за оне оптужбе које им је француски краљ стављао на терет, али је воља француског краља да уништи темпларски ред и одузме им имовину ипак била непоколебљива.

Папа Климент је био изложен критикама, најчешће од стране Италијана који су били на највећем губитку, како политичком тако и економском, након пресељења столице из Рима. Најпознатији критичар авињонског периода свакако је био

¹⁷ 25 од 28 кардинала били су Французи, на тај начин је и француски краљ хтео да покаже надмоћ световне власти над духовном. (B. E. Whalen, *The Medieval Papacy*, 161).

¹⁸ Углед Темплара на почетку 14. века није био исти као у доба крсташких ратова. Њихов престиж је опао, а на њих се гледало као на похлепне ратнике којима је само финансијска добит у глави. (J. Rollo-Coster, *нав. дело*, 37).

¹⁹С. Пеинтер, *нав. дело*, 466.

италијански песник Франческо Петрарка који је Авињон упоређивао са Вавилоном и врло вероватно инспирисао термин „Вавилонско ропство папа“ који је присутан у историографији.²⁰ Али сам Рим је био далеко од безбедног места. Претпоставља се да су борбе између утицајних породица у Риму и даље представљале опасност по живот папе. Папа Климент V био је приморан да балансира између различитих фактора тадашње Европе,²¹ не би ли сачувао Цркву. Његов понтификат обележен је почетком авињонског периода и укидањем темпларског реда. Два догађаја од изузетног значаја не само за период авињонског папства него и целокупне историје средњовековне Европе.

Период који је уследио после смрти папе Климента V био је период стабилизације авињонског папства, њега је наследио Жак Дуез, кандидат којег је подржала породица Орсини, тачније кардинал Неполеоне Орсини, чија је идеја била да се Жака Дуеза подржи за новог папу. Кардинал Орсини у новом папи видео је само прелазно решење, сам Жак Дуез био је при крају седме деценије живота када је постао папа. Кардинал Орсини није могао ни да претпостави да ће Жак Дуез, који је по доласку на свету столицу узео име Јован XXII, постати најдуговечнији авињонски папа који ће исто тако оставити дубок траг у историји средњовековног папства.²² На светој столици био је од августа 1316. до 1334. године.

Иако папу Јована XXII нису више узнемиравали сукоби интереса између моћних кардиналских породица, међу кардиналима је дошло до нове, исто тако дубоке и оштре поделе. До избора Јована за папу кардинали су се поделили у три струје,²³ италијанску струју, чији је циљ био да врати свету столицу у Рим, струју из Гаскоње, блиску прошлом папи Клименту V, која је негативно гледала на избор Јована за новог папу и француску струју, која је била под великим утицајем француског краља, лојална новом папи. Најрадикалнија струја била је она из Гаскоње, која није презала чак ни од планирања насилног уклањања новог папе.

²⁰ M. Jones, *The New Cambridge Medieval History, Volume VI c. 1300-1415*, Cambridge 2008, 658.

²¹ Није било само питање балансирања између утицајних породица у Риму, већ се тада повећало и ривалство између две главне западноевропске силе, Француске и Енглеске а утицај папе је толико деградирао да није могао да се у њиховом сукобу постави као посредник.

²² Успео је да централизује власт, водио је рачуна о административним пословима, имао је одличне организацијске способности, свестран, марљиво је водио рачуна о свим стварима које су се тичале свете столице, било да су у питању теолошке расправе, питање изградње или поправљања црквене инфраструктуре или питање пореза. У његовом понтификату дошло је до канонизовања Св. Томе Аквинског. (M. Jones, *The New Cambridge Medieval History*, 655).

²³ J. Rollo-Coster, *нав. дело*, 46.

Суочен са нестабилном ситуацијом, нови папа је био разапет између италијанске и гаскоњске струје с једне стране и француске, односно струје француског краља, с друге стране. Није могао да поведе самосталнију политику јер је сећање на судбину папе Бонифација VIII и даље било свеже.

Период после понтификата Јована XXII, био је мирнији по саму свету столицу. Разлог за то је што су се збили догађаји који су бацили сенку на црквена догађања. Средином века, појавила се куга која је покосила добар део европског становништва од 1346. до 1353. године и започео је стогодишњи рат између Француске и Енглеске (1337-1453). Све је изгледало као да су се папе помириле са „авињонским ропством“ све док на свету столицу није дошао папа Урбан V. Желећи да сазна дешавања у Риму, папа је одржавао везе са значајним људима Рима, припремајући свој повратак.²⁴

3.2. Идеја о повратку у Рим. Авињонско папство као предмет истраживања

Папа Урбан V је своју жељу о повратку у Рим исказао 1366. године, на изненађење француског двора, које је по сваку цену хтелo да га задржи у Француској и одврати од наума, у чему нису успели. Урбан V дошао је у Италију на јесен 1367. године. Шест деценија је било потребно да се папа врати у Рим. Одмах се видело да су очекивања папе Урбана била превелика. Иако су становници Рима ентузијастично дочекали папу, папа Урбан није успео да поврати снагу коју су имале папе у ранијим вековима. Утицај и значај свете столице ипак није зависио толико од места где је света столица била. Световни владари попут француског краља, имали су већи утицај ако би папа био на њиховој земљи, али сам положај папе у средњовековној Европи, био би непромењен.²⁵

Како је изненадна одлука папе Урбана V била да напусти Рим тако је изненадно била и његова одлука да се из Италије врати у Француску. Он се 1370. године враћа у Провансу, да би крајем исте године (19. децембра) у Француској и преминуо.

²⁴ J. Rollo-Coster, *нав. дело*, 121.

²⁵ W. Ullmann, *A Short History of the Papacy in the Middle Ages*, London 1972, 190.

Оно што није успео папа Урбан V успео је његов наследник, Пјер Роже Д Бофор,²⁶ који је по ступању на свету столицу узео име Гргур XI. Он је попут свог претходника био ношен мишљу о повратку у Рим, да би се поновиле молбе и претње са француског двора када је он то питање поново покренуо. Папа се ипак на претње није обазирао и он је средином септембра 1376. године, кренуо из Француске да би у Рим дошао почетком 1377. године. Делио је са прошлим папом Урбаном жељу да се врати у Рим али је био одлучнији у намери да заувек врати свету столицу тамо где је увек била, и у тој намери је и успео. Умро је у Риму, у пролеће 1378. године а света столица је после седам деценија проведених у Авињону под окриљем француског краља, враћена тамо где је била од времена Св. Петра. Његовом смрћу завршава се период авињонског папства.

Крај авињонског периода није довео до смиривања ситуације, већ до погоршања које се манифестовало појавом двојице папа. Наиме, после смрти Гргура XI, становници Рима натерали су колегијум попуњен већином француским кардиналима да за папу изгласају Италијана Урбана VI (1378-1389). Француски кардинали су одговорили тако што су у Фондију, у августу исте године изабрали Француза Климента VII за папу, а избор Урбана су прогласили неважећим.²⁷ Појавом папе и „антипапе“ почиње период познат као „Велики раскол“, где је један папа био у Риму а други у Авињону. Раскол је трајао деценијама, и тек Сабором у Констанци 1415. године, успело је да се започне са процесом помирења. Период после Сабора у Констанци обележен је све мањим и мањим утицајем авињонског папства, све до 30-их година 15. века када је авињонско папство дефинитивно престало да постоји.

Најзначајније достигнуће периода авињонског папства било је оснивање образовних центара широм Европе и култа учености који је сваки од авињонских папа брижљиво неговао. За нешто више од седамдесет година периода авињонског папства основано је на десетине универзитета од Прага до Перуђе.²⁸

Њихова оданост вери и ученост не разликује се од папа који су вршили службу пре папе Климента V или после папе Гргура XI, авињонске папе проповедале су крсташке ратове истим жаром као и њихови претходници, нису одустајали од централизације црквене администрације, схватили су нужност реформације, али нису

²⁶ Нећак папе Климента VI.

²⁷ С. Пеинтер, *нав. дело*, 468.

²⁸ J. Rollo-Coster, *нав. дело*, 288.

одустајали ни од тезе да је духовна власт ипак изнад световне, питања због које су се и нашли у Авињону. Није било говора о прекиду континуитета између авињонских папа и њихових претходника у Риму.

Највећу корист од премештања свете столице из Рима у Авињон, имали су француски краљеви, који су чињеницом да је света столица била на њиховој земљи, повећали свој међународни престиж. Папство је седам деценија било зависно од француског краља. Изван Француске, авињонске папе су сматране њиховим марионетама. То се највише читовало у односима између свете столице и Енглеске, где је дошло до погоршања узрокованим француско-енглеским сукобима.²⁹ Поред француског краља и сам градић Авињон профитирао је од периода авињонског папства, он је из једног провинцијалног градића на Рони, који се ни по чему није истицао у Француској или европској свакодневници, постао главни град „свете државе“, притом неколико десетина пута увећававши становништво.

Истраживање периода авињонског папства у историографији каснило је неколико векова, да би тек крајем 19. и почетком 20. века добило на интензитету. Након повратка свете столице из Авињона у Рим, вековима је период авињонског папства био табу тема, света столица је избегавала полемику о том делу своје историје, што је утицало и на историографију.³⁰

Први аутор који се посветио истраживању периода авињонског папства био је Француз Етијен Белуз (1633-1718). Управо захваљујући њему, добили смо прво научно дело које је историјски обрадило овај период. Дело је назвао „*Vitae paparum avenionensium*“, и убрзо је доспело на *Index*.³¹ Дело се састојало од два тома. Обрадио је све значајне аспекте авињонског папства. Његов рад је настављен тек почетком 20. века, када га је допунио Гиљермо Мола.

Веома битан тренутак за истраживање авињонског папства представља отварање Ватиканског архива 1881. године и ускоро се појављује на десетине немачких и француских историчара, који су се заинтересовали за истраживање авињонског периода.

²⁹ Авињонске папе су увеле нови порезни систем који је најоштрије био примљен у Енглеској, где је антипапско расположење достигло врхунац а енглески краљ је ограничио сакупљање папских прихода на тлу Енглеске, Статутом о провизорима из 1351. године. (С. Пеинтер, *нав. дело*, 468).

³⁰ J. Rollo-Coster, *нав. дело*, 3.

³¹ Списак забрањених књига од стране папе.

Док су се немачки историчари базирали на финансијским пословима свете столице, француски историчари су се бавили кореспонденцијом свете столице са свештеничким апаратом широм Европе али и средњовековним европским владарима.

Авињонске папе одржавале су организовану, дисциплиновану и ефикасну бирократију. Пошто су свој „излет“ у Авињон сматрали само привременим стањем, они су сваки документ издат од стране папске курије архивирали у два примерка, један је био архивиран у архив Авињона (*Registra Avenionensia*) а други у архив Ватикана (*Registra Vaticana*).³² На тај начин обезбеђено је да ако дође до политичке нестабилности, или несмотрености попут губитка документа, ипак постоји резервни примерак као сведочанство.

4. Односи авињонског папства и православних земаља до 1342. године

4. 1. Краљ Милутин и папа Климент V. Бугарска

У тренутку када је папа Климент V напустио Рим и папску курију преселио у Авињон, на српском престолу је већ више од две деценије био краљ Стефан Милутин. Српска држава под краљем Милутином постала је јача и већа јер су некадашње северне границе Византијског царства инкорпориране у Милутинову државу освајањем. Српску државу је проширио како на југу тако и на северу. Мудром спољном политиком одржавао је односе и са Угарском, Бугарском, Византијом али и са папском куријом.³³ Препознавши очигледну слабост Византије, попуњавао је вакуум који је Византија остављала за собом. Присиљен услед лоших ратних резултата у рату са Милутином, византијски цар Андроник II Палеолог, удао је своју ћерку Симониду за Милутина не би ли смирио притисак српског краљевства на северне границе царства. Српска држава се тада додатно шири на југ а Милутин удара темеље спољне политике коју ће наставити и његови наследници.

До зближавања католичких држава на Западу и краља Милутина дошло је 1306. године, када се краљ Милутин састао са Филипом Тарентским, сином Карла II, краља

³² J. Rollo-Coster, *нав. дело*, 5.

³³ М. Пурковић, *Авињонске папе и српске земље*, Пожаревац 1934, 6.

Напуља. О самом састанку и теми састанка не знамо пуно,³⁴ али је састанак имао велики значај за унапређивање односа српског двора и свете столице јер је том приликом краљ Милутин поклатио земљиште барском архиепископу и то је био потез у добром правцу ка бољим односима са папом. Иза приближавања католичког Запада српском краљевству постојала је шира слика склапања савезништава и са другим политичким факторима на Балкану који су имали турбулентне односе са Византијом. Циљ католика је била подела Византије и поновно успостављање Латинског царства. Главни „идеолог“ тог плана био је Карло Валоа, који је за себе хтео круну новообновљеног Латинског царства.

Карло Валоа је био млађи брат француског краља Филипа IV. Његова амбициозност најбоље се видела када је 1301. године склопио брак са Каталином де Куртене, унуком Балдуина II, последњег латинског цара у Константинопољу. Браком са Каталином, Карло је стекао право на цариградску круну.³⁵ Као најзначајнија подршка Карловом науму да постане цар Латинског царства истакао се папа Климент V.³⁶ Папа је 1306. године позвао на крсташки рат против Византије, како би оборили династију Палеолог и поново успоставили Латинско царство, Карло Валоа је био на челу коалиције док су му се захваљујући папској агитацији придружили Млечани, упркос добрим односима са Византијом.³⁷ Крсташка акција на Истоку потрајаће кроз читав авињонски период свете столице, уз огромну што финансијску што политичку подршку авињонских папа.

Да је и краљ Милутин био део тог антивизантијског плана говори и то што је Карло послао једног доминиканца да испита односе између Угарске и Византије али и односе између Србије и Византије. Угарска као католичка земља била је поузданији савезник него српско краљевство које је за Запад представљало енигму. Ту на сцену ступа краљ Милутин који је увидео да ако остане по страни у овом неравноправном сукобу између Запада и Византије, да би он као владар једне од православних земаља

³⁴ Милутин је често мењао правац спољне политике тако да се претпоставља да је овај састанак требао да послужи стварању антивизантијске коалиције краља Милутина и Анжујаца.

³⁵ Њихова ћерка, Катарина II, удала се за Филипа Тарентског 1313. године, тако да је Филип Тарентски постао нови титуларни латински цар. (К. М. Setton, *нав. дело*, 153).

³⁶ К. М. Setton, *The Papacy and The Levant (1204-1571), Volume I The Thirteenth and Fourteenth Centuries*, Philadelphia 1976, 164.

³⁷ Исто.

на Балкану могао да се нађе на удару католичке коалиције. Тако да краљ Милутин одлучује да нађе савезнике на Западу и обраћа се директно папској курији.³⁸

И папа је послао посланика да испита стање у Србији, његово име нам није познато а иза тог анонимног писца остао нам је занимљив опис источне Европе. Опис источне Европе познат по називу „*Descriptio Europae Orientalis*“ је политички трактат који описује географију али и економске и политичке прилике у источноевропским државама, трактат је настао између децембра 1310. године и јануара 1311. године.³⁹ Аноним користи термин Рашка за српско краљевство, по њему Србија се дели на Рашку и на Србију.⁴⁰ Под термином Србија он сматра територију краља Милутина а под Рашком сматра територије којима влада краљ Драгутин. Познате су му околности под којим је 1282. године дошло до промене власти када је краљ Милутин заменио на престолу свог брата Драгутина. Србе назива шизматичима који фанатично прогањају католике и уништавају и пљачкају католичке цркве. Највећи део описа Србије, Аноним је посветио односу Милутина и Драгутина према католичкој вери. Он краља Драгутина назива добрим и праведним владаром који штити католике јер му је и сама супруга, Каталина, ћерка угарског краља, католикиња. Док с друге стране Милутина назива поквареним и превртљивим, говори о његовом неморалном животу као и протеривању католика под Милутином. О приближавању Милутина угарском краљу Карлу, Аноним пише да је то само начин да српски краљ одобровољи Карла јер га је страх од могућег рата са Угарима. На Милутина се због свега тога гледало са неповерењем, а једини начин да себе представи као поузданог савезника било је да отворено покаже толеранцију према католицима у својој земљи али и да настави да одржава блиске везе са папском куријом. Боравак анонимног писца и убрзана Милутинова преоријентација према Западу временски су се преклопили тако да је могуће да је само присуство посланства из Авињона имало утицај да се Милутин брже одлучи којој ће се страни приклонити.

Убрзо након тога следи врхунац приближавања авињонског папства и краља Милутина. Краљ Милутин се 1308. године обратио папи Клименту V пославши посланство које је исказало краљеву жељу да пређе на католичанство. Краљ Милутин се поуздао и у репутацију своје мајке Јелене Анжујске која је била веома значајна

³⁸ М. Пурковић, *нав. дело*, 11.

³⁹ „*Anonymi Descriptio Europae Orientalis*”, прир. Т. Живковић, В. Петровић, А. Узелац, Београд 2013, 51-64.

⁴⁰ *Исто*, 120.

личност за односе српског краљевства и свете столице. О пореклу саме краљице, супруге Уроша I и мајке Драгутина и Милутина мало се зна, у историографији постоје супростављена мишљења о тој теми као и о њеној вероисповести.⁴¹ Потицала је из католичке породице али се не зна да ли је до краја живота остала верна католичкој вери или је прешла на православље. Православна црква је заслужна за изграђивање култа краљице Јелене а и она сама је била ктитор црква и манастира међу којима је свакако најзначајнији манастир Градац. Да је прешла на православље говори и архиепископ Данило II.⁴² Као главни аргументи који подржавају теорију да је остала ревносна католикиња су њена учестала кореспонденција са светом столицом, деловање у корист римокатоличке цркве у српском краљевству,⁴³ као и великодушно помагање католичких цркава. Била она католикиња или православка, несумњиво је краљу Милутину одговарао углед који је његова мајка уживала код свете столице.

Краљ Милутин је послао писмо и папи, у којем је потврдио свој наум да пређе у католичанство али и писмо Карлу од Валоа, којем је обећао савезништво.⁴⁴ Папа није губио време, већ је послао три писма.⁴⁵ Прво писмо из априла 1308. године, послао је фрањевцу Гргуру у Котор у којем га саветује и упућује да буде духовни саветник српском краљу пошто дође до краљевог преласка на католичку веру. Друго писмо било је намењено краљу Милутину, у којем папа Климент V изражава задовољство пошто је краљ “прогледао“ и пришао католичкој цркви и обавестио га да ће послати своје делегате који ће му помоћи о свим духовним питањима на двору и да ће они бити ти који ће припремити и спровести краљев прелазак на католичанство. Папа је напоменуо да се нада да ће и становништво следити пример свога краља и вратити се „јединој истинској цркви“ и да ће потом изабрати прелате, епископе и архиепископе и послати их у српско краљевство. Треће писмо је било намењено његовим посланицима у којем им је пожелео успех, изражавајући иницијативу да посланици понесу заставу под којом ће се краљ Милутин борити против „шизматика и неверника. Најважнији део тог писма тицао се директног папског уплитања у унутрашњу политику краља Милутина. Папа је

⁴¹ М. Поповић, *Српска краљица Јелена између римокатоличанства и православља*, Београд 2010, 27-32.

⁴² Данило II говори супротно осталим изворима о наводној привржености краљице Јелене католичанству и напомиње да је Јелена сахрањена у православном манастиру Градац. (*Данило Други, животи краљева и архиепископа српских*“ прир. Г. М. Данијел, Д. Петровић, Београд 2008, 130).

⁴³ М. Поповић, *нав. дело*, 29.

⁴⁴ Милутин је обећао да ће подићи војску када савезничка војска крене на Цариград а Карло му је обећао да ће сваки Милутинов непријатељ бити и његов, а у случају успеха католичке војске гарантовао му је и територијална проширења. Накнадно је дошло и до Милутиновог предлога да своју ћерку, Царицу, уда за Карловог сина, али до тог склапања брака никада није дошло. (М. Пурковић, *нав. дело*, 13).

⁴⁵ М. Пурковић, *нав. дело*, 14.

дао задатак посланицима да се у потпуности посвете убеђивању краља Милутина да свом сину Стефану, уступи један део своје земље, којом би овај владао. Вероватно је Стефан одмах добио Зету на управу по окончању преговора са папом.⁴⁶

До реализације овог плана никада није дошло и то захваљујући новонасталој ситуацији на Западу. Катарина, Карлова жена, преминула је на јесен 1307. године, Венеција⁴⁷ и света столица су толико нарушили међусобне односе да је дошло до анатемисања Млетачке републике од стране Климента V а на све то након смрти немачког краља Алберта Аустријског 1308. године, Карло Валоа је одлучио да сву своју снагу усресреди на избор новог немачког краља. Услед ових догађаја он је напустио своје планове о походу на Византију.

Новости су брзо стигле и на двор краља Милутина и српски владар је са истом дозом прагматичности коју је исказао, када је од папе тражио да га прими у католичку веру, одустао од планова преласка на католичанство. Католичке прелате који су стигли у Србију је држао на дистанци а своју промену која се тако напрасно десила правдао је личним проблемима.⁴⁸

Услед повећаних тензија са братом, краљем Милутином, Драгутин је хтео да искористи тај тренутак неспоразума између Милутина и свете столице и да задобије поверење папе затраживши да се папа заложи за њега и омогући му да се ороди са неким од католичких дворова Европе. Поучен непријатним искуством са краљем Милутином, папа Климент V је условио Драгутина да пре него што дође до женидбе између једног од Драгутинових синова и неке католичке принцезе, Драгутин и његови синови пређу на католичанство. И ти преговори били су неуспешни.

⁴⁶ У корист тезе да је Стефан одмах добио Зету на управу иде и чињеница да је 1309. и 1314. године, Стефан помиње као наследник и да је више пута дозвољавао Дубровчанима слободу кретања и трговања. (М. Пурковић, *нав. дело*, 16).

⁴⁷ Најзначајнији савезник Карла Анжујског, њена флота је представљала најмоћнији фактор антивизантијске коалиције и без ње савез је постао нефункционалан.

⁴⁸ Правдао се како се плаши реакције мајке и брата и да због тога не може да испуни своје обећање папи и пређе на католичанство. (М. Пурковић, *нав. дело*, 17).

Иако су и Милутин и Драгутин имали много интензивније односе са папском куријом него са Византијом,⁴⁹ управо је на иницијативу Византије дошло до помирења између браће.

Тамо где је папа имао много већи утицај било је Приморје. На Приморју је долазило до сукоба између барске архиепископије, најзначајније архиепископије у српским земљама, и дубровачке архиепископије. Ту је забележена још једна интервенција папе Климента V, када је услед смрти барског архиепископа, новопостављени архиепископ Андрија, водио архиепископију на начин који је штетио угледу католичке цркве. Тада је под притиском папе, Андрија напустио положај барског архиепископа. Папа је такође био ангажован на смиривању још једног сукоба, овај пут између дубровачке архиепископије и српског краља који су неретко сукобљавали.

Односи Бугарске са светом столицом достигли су врхунац у 13. веку када је бугарски цар Калојан, услед погоршавања односа са Византијом затражио царску круну од папе Иноћентија III. У замену за царску круну, Калојан би ступио у унију са папом. Унија је постигнута 1205. године али је била кратког века. Разлог за то је био што код Калојана никада није било жеље да у католичанство заиста пређе, био је то само изнуђени политички потез усред непрестаног ратовања са Византијом.⁵⁰ На тај начин Калојан је поставио образац понашања који су у 14. веку пратили и краљ Милутин и цар Стефан Душан, када је у питању приближавање светој столици.

У време када је света столица премештена у Авињон, у Бугарској је владала династија Тертер, да би је 1323. године заменила династија Шишмановића када је нови бугарски цар постао Михајло Шишман. Династија Шишмановића биће последња династија која је владала Бугарском до њеног пада под Турке. Почетак владавине Михајла Шишмана обележиће повратак града Видина под бугарску управу, који је још од последње деценије 13. века био под сизеренством српског краља, као и ратовање са Византијом.⁵¹ Оснажена и уједињена Бугарска ускоро се сукобила са српским краљевством да би сукоб кулминирао битком код Велбужда 1330. године где је

⁴⁹ Не треба прецењивати утицај папске курије на Драгутина. Он никада није престао да буде верник православне цркве, већ његово окретање ка светој столици треба гледати чисто политички, као сукоб двојице браће око престола.

⁵⁰ J. V. A Fine Jr. *The Late Medieval Balkans, A Critical Survey from the Late Twelfth Century to the Ottoman Conquest*, Michigan 1987, 56

⁵¹ Исто, 269.

бугарским поразом, српско краљевство осигурало регионалну превласт над Бугарском све до њеног пада под Османлије.

Анонимов опис Бугарске је доста скроман и везан је за географију саме земље. Он спомиње Шишмане као династију која влада Бугарском. Спомиње бугарско-угарске сукобе. Оно што је код Анонимовог описа Бугарске чудно је то што се његов опис односи само на Видинску кнежевину, па се сумња да је податке о Бугарској, Аноним прикупио у Србији или највероватније у Угарској.⁵² Још један аргумент у корист тезе да је Аноним податке за Бугарску скупљао у Угарској је помен потчињавања Бугарске од стране угарског краља Андрије којим је Аноним хтео да истакне право Угарске на Бугарску. Наиме 1211. године, угарски краљ Андрија II (1205-1223) заузео је северозападне области Трновског царства (Браничево и Београд), од бугарског цара Борила. Овај угарски успех био је кратког даха јер су северозападне области ускоро поново враћене у бугарске руке што ипак није спречило угарског краља Стефана (1270-1272) да унесе Бугарску у своју титулатуру (*rex Bulgariae*).⁵³

4. 2. Односи папске курије са Албанцима и Византијом. Антисрпска коалиција

У другој половини априла 1314. године преминуо је папа Климент V а за новог папу је изабран Јован XXII. Нови папа је себи као циљ одредио да прошири католичанство далеко изван граница тадашњег католичког света. У том тренутку српско краљевство је било у рату са Дубровником (1317-1318), а католичко становништво северне Албаније ускоро се побунило против српског краља Милутина. Амбициозни папа Јован XXII врло брзо се заинтересовао за прилике у Северној Албанији и ускоро је иступио као заштитник албанских католика. Управо је папа Јован XXII био иницијатор нарастајућег антисрпског савеза који је имао за циљ да помогне католичким Албанцима у борби против угњетавања од стране „шизматика“.⁵⁴ На челу савеза поставио је угарског краља Роберта, Филипа Тарентског и Младена Шубића. Папа је са намером одабрао баш ту тројицу владара као вође антисрпског савеза, јер је

⁵² *Anonymi Descriptio Europae Orientalis*, 169.

⁵³ *Исто*, 172,

⁵⁴ М. Пурковић, *нав. дело*, 21.

свако од њих имао нека нерешена питања са српским краљевством. Шубићи су се и пре Младена, сукобљавали са српским краљевством око Хума и оваква прилика им је свакако добродошла да коначно ставе Хум под своју управу. Угарски краљ Роберт је желео да врати територије које је угарска круна уступила краљу Драгутину 1284. године, а после смрти краља Драгутина, нашла се у Милутиновим рукама.⁵⁵ Тада се папа обратио и албанским католицима којима је саветовао да наставе да одолевају притиску „шизматика“ са севера. Територија Албаније уско је повезана са интересима свете столице, још 1272. године, Карло I из династије Анжујаца, једне од грана француске краљевске династије Капета је прогласио Албанско краљевство стога не чуди што је папа 1317. године Албанију називао краљевством и подстицао албанске великаше на борбу за повратак њених „отетих северних територија“.⁵⁶ Он се обраћа најмоћнијим албанским породицама од југа до севера, а у историографији се поставља питање да ли је папина подршка била израз „католичке солидарности“ или је у питању био папин покушај да остале албанске великаше православне вероисповести политичком подршком обрати од православних обреда и од њих направи католике. Најзначајнији извор по питању односа римске курије и северноалбанских великаша представља писмо које је папа Јован XXII упутио Андрији Кројском, једном од албанских великаша. Писмо доноси две значајне информације о стању у северној Албанији. Прва је да је свакако постојало незадовољство албанског становништва српском управом, као што је то и Гијом Адам тврдио.⁵⁷ А друга се тиче наглог пораста антисрпског расположења након што је Драч по други пут пао у српске руке.⁵⁸ У начину на који се папа обратио свим албанским великашима,⁵⁹ назире се његова намера да додатно ојача албанско племство не би ли уједно својом подршком додатно ојачао и учврстио католички идентитет албанских великашких породица. Папа Јован XXII само је наставио неговање добрих односа папства и арбанашких великаша који су започети још у другој половини 13. и почетком 14. века. Папе су се деценијама раније трудиле да одвоје арбанашке великаше од утицаја Византије и српског краљевства,

⁵⁵ М. Антоновић, *Црквена политика краља Милутина у северној Албанији у светлу западноевропских извора* у зборнику *Манастир Бањска и доба краља Милутина*, Косовска Митровица 2007, 26.

⁵⁶ Etleva Lala, *The Papal Curia and Albania in the Later Middle Ages*, у G. Jaritz, T. Jorgensen, K. Salonen, *The Long Arm of Papal Authority*, New York 2005, 96.

⁵⁷ М. Антоновић, *нав. дело*, 28.

⁵⁸ Први пут је Драч накратко заузет од стране Милутина, 1296. године, видети М Антоновоћ, *нав. дело*, 20.

⁵⁹ Међу истакнуте великаше убрајала се породица Мусаки, барон Павле Матаранг, кнез Калојован Блениста и кнез Дукље Владислав Гонома, видети Etleva Lala, *The Papal Curia and Albania in the Later Middle Ages*, у G. Jaritz, T. Jorgensen, K. Salonen, *The Long Arm of Papal Authority*, 96.

тако да су и пре отвореног позива папе Јована XXII одржавани контакти курије и албанских владара који су попуњавали вакуум настао услед слабости Византије.⁶⁰

До деловања антисрпске коалиције дошло је већ у јуну 1319. године, када је угарски краљ дошао до Мачве а затим поделио војску на два дела. Роберт је стао на чело једног дела војске и изашао на Колубару док је другим делом војске заузео Београд. Победничка еуфорија завладала је Западом, папа је честитао на успесима угарском краљу Карлу Роберту, док се трудио да додатно прошири антисрпску коалицију тако што би у њу укључио и чешког и пољског краља у намери да уништи краља Милутина а од српског православног краљевства направи католичко краљевство. Победа краља Роберта није била тако убедљива као што се то у први мах чинило. То је била више тактичка него стратешка победа Угара јер је краљ Милутин убрзо вратио изгубљене територије на северу, истеравши Угаре. План папе Јована XXII о потчињавању српског краљевства је пропао.

Краљ Милутин преминуо је 29. октобра 1321. године и након скоро три месеца борбе за престо наследио га је његов син, Стефан Дечански и у јануару 1322. године је проглашен за краља. Након доласка на власт, краљ Стефан Дечански је намеравао да склопи нови брак.⁶¹ Водила га је мисао да се ожени ћерком Филипа Тарентског не би ли се везао за Запад и скинуо са леђа притисак католичког света који је његовом оцу стварао толико проблема. Био је спреман да се ожени са Бланком, Филиповом ћерком и показивао је спремност да са свештенством, народом и племством пређе на католичку веру. Једини доказ о планираном браку долази нам из једног папиног писма. Идеја о политичком аспекту таквог брака није поговарала само папи у Авињону и српском краљу већ и Дубровчанима који су узели учешћа у организовању да до тог брака дође. Управо су Дубровчани били главни посредници између анжујског и српског двора и богато су наградили српске посланике који су се у априлу 1323. године, на путу ка анжујском двору, задржали у Дубровнику. Колико год да се краљ Стефан Дечански трудио да се приближавањем папи и преласку на католичанство отргне од притиска Запада, ништа мање значајно ни за самог папу није било потенцијално покатоличавање српског краља. Папа Јован XXII темељно је приступио процесу Стефановог преласка на католичанство, овластио је своје легате да се припреми и обави сам чин

⁶⁰ Очигледно је да су се авињонске папе трудиле да додатно учврсте пољуљано Албанско краљевство, које се у међувремену повлачило пред византијским нападима, као лојалну католичку државу између две православне земље. (Etleva Lala, *нав. дело*, 97).

⁶¹ Није сигурно да ли је Стефанова жена Теодора преминула или је Стефан хтео да се разведе од ње.

преобраћења на „истиниту и праву веру“.⁶² Управо је папа условио да брак између Стефана и Бланке буде склопљен тек пошто претходно Стефан пређе на католичанство, опонирајући Стефановом предлогу да до покатоличавања дође након церемоније брака. Заузврат, папски легати би озаконили брак а Стефанови наследници добили би благослов папе да када дође време наследе свога оца. Иницијатива папе да преобрати српског краља била је исувише наивна и неизводљива.⁶³ Српско краљевство је више од једног века било православна држава, учвршћена радом и делом Светог Саве и генерација православног свештенства након њега. Поставља се питање језика на којем је богослужење требало да се одвија, затим неизвесност да ли је српско племство а посебно српски клир спреман да напусти православље. То све говори да је папа Јован XXII започео процес који је и за преамбициозног папу попут њега био изван граница могућности. Папа се није довољно упознао са политиком и стањем у српском краљевству, јер је блискост православне цркве и српског краља била већа него што је то на први поглед изгледало. Није успео ни да препозна балансирање краља Стефана Дечанског у спољној политици. Приближавање српског краља светој столици и западним силама служило је само као инструмент за боље позиционирање српског краљевства између агресивних западних сила и опадајуће моћи Византијског царства.

На челу Барске архиепископије најзначајнија личност био је Гијом Адам, којег је после смрти епископа Андрије папа Јован XXII поставио за епископа. Гијом Адам је био доминиканац, путописац фанатичан у католичкој вери, а за нас је посебно значајан по његовом односу према Србима и Грцима.⁶⁴ Према њима је имао изразито негативно мишљење. Сматрао их је “издајницима праве вере“ и није сматрао корисним савез са православнима. По његовим саветима требало се поступати на исти начин као и према муслиманима.⁶⁵ Веома је битан за познавање тадашње српске историје. Био је савременик двома променама престола (1321. и 1331. године). Иако се сматра за извор првог реда, његов суд треба узети са дозом опрезности јер је имао већ поменуте антиправославне ставове. Сукобио се са папом Бенедиктом XII и 1341. године је својевољно напустио место барског архиепископа.

⁶² М. Пурковић, *нав. дело*, 26.

⁶³ До брака није дошло а разлози неуспеха преговора нису нам познати. Убрзо су и краљ Стефан Дечански и Филипова ћерка Бланка склопили бракове са другим изабраницима.

⁶⁴ С. Raymond Beazley, *Directorium ad Faciendum Passagium Transmarinum*, Oxford University Press 1907, 844.

⁶⁵ Француском краљу Филипу IV наменио је упутство за вођење крсташког рата у којем је давао препоруке за најбољу руту ка истоку, потенцијалне савезнике и непријатеље, где је убрајао Србе и Грке.

У време када је папа Јован XXII био на светој столици, у Византији се одвијао грађански рат.⁶⁶ Деда и унук, Андроник II и Андроник III Палеолог водили су борбу за престо. Док је Андроник II био противник уније са католицима, Андроник III је имао позитивнији став о зближавању са католичким Западом.⁶⁷ По доласку на власт, Андроник III је покушао да уђе у савез са Венецијом и Француском не би ли се заједно супроставили Турцима. Јован XXII увиђа идеалну ситуацију да направи круцијални корак у приближавању новог византијског цара светој столици и шаље посланство 1333. године у Константинопољ како би договорили приближавање цркава.⁶⁸ Међутим у Цариграду се организује опозиција која је одбијала било коју врсту полемике и дебате са западним „јеретичима“. На челу те опозиције били су васељенски патријарх и Нићифор Григора, историчар и верски полемичар. Андроник III је тада нашао у Варламу Калабријском, православном теологу из Јужне Италије, погодног преговарача са новим папом Бенедиктом XII. За разлику од дисциплиноване и конзервативне опозиције, Варлам је представљао прагматичну струју унутар цркве. Признавао је папи првенство, признавајући му привилегије које су му следовале, да је био „епископ Рима“ и наследник Светог Петра. Можда је управо прагматични приступ Варлама светој столици био одлучујући фактор зашто је Андроник III у Авињон на преговоре са папом послао баш њега. Варлам је предочио папи да није толики проблем спојити две цркве и да опозиција под Нићифором Григором није толико утицајна већ да је главни проблем велико антикатоличко расположење међу самим становништвом Византије.⁶⁹ Предлагао је да се следећи сабор, који би за циљ имао уједињење, одржи на Истоку где би били позвани сви патријарси и где би се усагласила заједничка догма. Није успео да убеди папу Бенедикта XII и Варлам се у Константинопољ вратио незавршеног посла.

Осмогодишњи понтификат папе Бенедикта XII (1334-1342) био је обележен наставком верске политике његових претходника према српском краљевству. У пролеће 1334. године дошло је до сукоба између Срба и Угара а папа није пропустио

⁶⁶ Г. Острогорски, *Историја Византије*, Београд 1947, 466-475.

⁶⁷ Друга супруга Андроника III била је западна принцеза Ана Савојска.

⁶⁸ A. Edward Siecienski, *The Papacy and the Orthodox: Sources and History of a Debate*, Oxford University Press 2017, 218.

⁶⁹ Византици су већ имали искуства са саборима који су се одржавали са циљем да потчине византијског цара и православну цркву светој столици. Најсвежија успомена је био други Лионски сабор из 1272. године када је цар Михаило VIII Палеолог послао молбу папи за уједињење две цркве. Грчко становништво се већ тада противило било каквом потчињавању. (Г. Острогорски, *Историја Византије*, 431).

прилику да подржи угарског краља и позове католички свет на рат против шизматика.⁷⁰

5. Односи авињонског папства и православних земаља после 1342. године

Смрћу папе Бенедикта XII 1342. године за новог папу је изабран Петар Роже који је узео име Климент VI (1342-1352). Дошао је на свету столицу у лоша времена по Запад и читав хришћански свет. Највећа опасност појавила се на Балканском полуострву где Турци по први пут ступају на европску територију. Њихов долазак у Европу омогућен је ситуацијом у Византији у којој се 40-их година 14. века распламсавао грађански рат. На једној страни је био савез на чијем је челу била мајка малолетног Јована V Палеолога, Ана Савојска заједно са патријархом Јованом Калекасом и Алексијем Апокавом, а на супротној страни је био велики доместик Јован Кантакузин.⁷¹ Грађански рат је трајао од 1341. до 1347. године и сукоб је обележен учешћем страних фактора у борби за византијски престо који су подржавали одређену страну у сукобу. Један од савезника Јована Кантакузина био је Аидински емир Умур са којим је Кантакузин био у савезништву сигурно још од 1342. године.⁷² Тада се коалиција око малолетног Јована Палеолога обратила папи Клименту VI за помоћ. Папа Климент VI успео је да организује крсташку војску тако што јој је придодao кључног савезника Венецију и њену моћну флоту, као и Ђенову, кипарског краља и родоске витезове. Циљ крсташке војске није била само помоћ коалицији против Јована Кантакузина, већ су хтели да заузму и Смирну, приморски град од изузетног значаја. Краљ Стефан Душан који је до средине 1343. године био савезник Јована Кантакузина променио је страну и приклонио се коалицији.⁷³ Крсташка војска успела је да заузме Смирну 1344. године али су Турци били упорни да је одмах поврате, па су крсташки годинама били под опсадом. Притисак је опао тек када је емир

⁷⁰ М. Пурковић, *нав. дело*, 39.

⁷¹ Турци ступају на европско тло пошто их је Јован Кантакузин позвао у помоћ у борбама против коалиције на челу са Аном Савојском. По завршетку грађанског рата између два Јована, Турци су се усталили у деловима Тракије. (Г. Острогорски, *Историја Византије*, 482).

⁷² Нићифор Григора, у: *Византијски извори за историју народа Југославије VI*, Београд 1986, 242.

⁷³ Стефан Душан је такође узео учешће у борби против Турака и његова војска се сукобила у мају 1344. године код Стефанијане где је доживела пораз од Турака. (Историја српског народа I, *Од најстаријих времена па до Маричке битке (1371)*, Београд 1981, 522).

Умур 1348. године погинуо. Смирна је остала у хришћанским рукама све до почетка 15. века.⁷⁴

Ускоро још једна крупна политичка промена задесила је Балканско полуострво, српски краљ Стефан Душан на Васкрс 16. априла 1346. године крунише се за цара а српску архиепископију уздиже у ранг патријаршије. Реакције на тај чин у Европи су биле различите.⁷⁵ Света столица није признала царску титулу новом цару Стефану Душану. У писмима упућеним српском двору Стефана не називају царем. Папа Климент VI није успео да препозна дубину раскола у православном свету које је изазвало крунисање Стефана Душана за цара и уместо да је папска курија заузела блажи став попут Босне или Бугара, она је била међу најоштријим противницима проглашења уз Византију. Могуће је да су Душанови потези и у српском краљевству изазвали незадовољство међу одређеним круговима који су краљеве потезе сматрали као гажење црквене традиције и канона.⁷⁶

Католичка заједница за време цара Стефана Душана била је бројна и интегрисана у свакодневни живот у српском царству. Рудари Саси уживали су мноштво привилегија у српској држави, имали су сопствени суд, нотара, итд. Били су под јурисдикцијом которског епископа. Трговци из Сплита и Задра били су присутни на трговима док су Дубровчани неретко закупљивали царине.

Међутим, то није спречило папу Климента VI да се директно обрати цару Стефану Душану 1346. године, пославши му два писма. У првом је испољио незадовољство што српски цар угрожава католичко становништво, тако што имовину католичких цркава потчињава српској патријаршији и апелује да престане да се меша у послове католичких епископа који врше службу у которској дијацези. И друго писмо се односи на которску дијацезу. Папа у њему напомиње границе јурисдикције которске дијацезе која се протеже од Конавла до Београда. У погледу односа према католичкој цркви Стефан Душан је био амбивалентан. Неки од најзначајнијих људи на његовом двору били су католици, цар је поклањао поседе католичкој цркви Светог Трифуна у Котору, давао је приходе цркви Светог Николе у Барију и сваки пут када би долазио у Дубровник богато је даривао тамошње цркве. Лоше односе са светом столицом имао је захваљујући његовом мешању у верска питања. Наиме, у Душановом законуку

⁷⁴ К. М. Setton, *нав. дело*, 223.

⁷⁵ М. Динић, *Душанова царска титула у очима савременика*, Београд 1959, 195.

⁷⁶ М. Пурковић, *нав. дело*, 47.

забранио је брак „полуверца“ са хришћанком (православком) уколико „полуверац“ не пређе на православну веру. Био је веома близак са православним свештенством а да би ефикасно водио државне послове и владао била му је потребна њихова подршка.⁷⁷ Стога је богато даривао манастире на Светој Гори а монаштво Свете Горе имало је велике заслуге у изградњи слике о Стефану Душану као православном цару.

Временом, папа је на његову амбивалентност одговарао истом мером, покушавао је да пронађе путеве да пригрли Стефана Душана к себи, апеловао је на истакнуте личности католичког свештенства у српској држави да покушају да придобију Стефана Душана на преобраћење. Оптуживао је друге факторе а не самог цара да распирују антикатоличка осећања. У првом реду оптуживао је цареву супругу Јелену, за коју је сматрао да презире католике да по том питању има велики утицај на Стефана Душана.⁷⁸ Час је оптуживао Стефана Душана да је „шизматик који држи искрене хришћане за таоце“, час га је звао к себи.

Реалност је да је Стефан Душан морао да балансира своју како спољну тако и верску политику. Због погоршања односа са Византијом, остао му је само Запад као једини преостали избор. Зато је убрзо започео агитацију да свог сина Уроша ожени за ћерку француског краља. На западу као и много пута раније одговарали су да до брака може доћи само ако је младожења исте вере као и млада. Душанова активност да баш у Француској нађе изабраницу своме сину има двоструки значај. Први, био му је потребан јак политички ослонац који би му Француска пружила а други, да би посредством француског краља успео да поправи односе са светом столицом. Ни до тог брака није дошло.

5. 1. Стефан Душан, капетан хришћанства

Док је Стефан Душан био уплетен у грађански рат у Византији, северна граница његовог царства била је угрожена од стране Угара. Угарски краљеви имали су константну и свесрдну подршку папске курије у ратовању са Србима.⁷⁹ Сукоби између Угара и Срба датирају доста раније а 50-их година 14. века сукоби су постајали

⁷⁷ М. Пурковић, *нав. дело* 58.

⁷⁸ *Исто*, 51.

⁷⁹ Б. Ферјанчић, С. Ћирковић, *Стефан Душан краљ и цар 1331-1355*, Београд 2005, 293.

учестали. Они су се са промењивим интензитетом и ратном срећом дешавали још од 1343. године када су пограничне чарке сваког тренутка могле довести до рата. Све је кулминирало походом краља Лајоша на Србију 1353. године. У маниру крсташа Лајош се прогласио браниоцем католичке вере и упао је преко северне границе у српску државу. Свестан надмоћи угарске војске, Душан је избегавао борбу а снаге угарског краља продрле су дубоко у српску земљу све до Рудника. Преговори до којих је убрзо дошло су пропали, јер су угарски захтеви били неприхватљиви. Убрзо се и Лајош повукао јер су болести почеле да харају његовом војском. Угарска претња са севера се није стишавала а надлазећа опасност са југа од стране Турака, натерала је Душана да се обрати папи Иноћентију VI, јединој личности која је могла да угарску опасност примири а турску опасност отклони. Нарастајућу турску силу тешко је могао сам Душан да заустави, иако је моћ његовог царства била у успону, оно је било исувише развучено и настањено Србима, Грцима, Арбанасима и другим народима и није имало унутрашњу кохезију потребну за супростављање Турцима. На почетку, преговори нису текли жељеним током и није дошло до договора јер су обе стране изражавале неповерење. На Душана је превелики утицај имало православно свештенство а за свету столицу, српски цар, свештенство и народ нису били ништа више него шизматици. Тек када је турска опасност могла да угрози и католичку Угарску папа Иноћентије VI и српски цар Стефан Душан приближили су ставове о неопходности заједничког деловања.

Убрзо после смрти патријарха Јоаникија⁸⁰ Стефан Душан се обраћа папи у јуну 1354. године и изражава жељу да пређе на католичанство. Он шаље тројно посланство⁸¹ у Авињон да потврди цареву жељу и да додатно предоче папи цареве планове за борбу против Турака. Посланство је пренело Душанова обећања да ће смањити притисак на католике у својој земљи, да ће им бити враћена имовина и да неће бити покрштавања католика. Заузврат Стефан Душан је од папе тражио да га прогласи „капетаном хришћанства“ и обезбеди му војну и политичку подршку остатка католичког света. Тим чином Стефан Душан би постао предводник крсташке војске у борби против Турака. Убрзо су уследила два папска писма из августа и децембра 1354.

⁸⁰ Трећег септембра 1354. године. Непознато је како је српски патријарх реаговао на приближавање српског владара светој столици.

⁸¹ Било је то трочлано посланство које се састојало од једног Србина, дворског судије Божицара, једног Грка, кефалије Сера Нестонга и једног католика, которског грађанина Дамјана. Посланство је било симболично састављено од једног Србина, Грка и католика како би представљало различитост али и уједињеност српског царства. (Б. Ферјанчић, С. Ћирковић, *Стефан Душан краљ и цар*, 298).

године. У првом писму папа је похвалио отопљавање односа између српског двора и папске курије и поздравио одлуку да Стефан Душан врати црквене поседе католицима и дозволи слободу вероисповести. Друго писмо из децембра 1354. године је много значајније. У писму је Иноћентије VI изразио одушевљење намером Стефана Душана да прими католичку веру не би ли га потврдио за капетана хришћанства и обезбедио му тражену помоћ. Папа је најавио да ће српском цару послати легате да га посаветују по питању новонастале ситуације. Поред ова два писма српском цару, папа Иноћентије упутио је писма царици Јелени,⁸² младом краљу Урошу, патријарху Јоаникију као и значајним личностима Душановог царства.⁸³

За дубље разумевање односа између Стефана Душана и папске курије веома је битно питање славеноглагољашког манастира Емауса у Прагу. Лингвисти и слависти су деценијама покушавали да одговоре на питање зашто је Карло IV, цар Светог Римског Царства, основао један такав манастир у Прагу.⁸⁴ Идеја да се оснује глагољашки манастир који је имао за циљ да црквенословенским богослужењем приближи Србе светој столици свакако није била идеја његовог формалног оснивача. Битно је напоменути да је Карло IV, много тога дуговао папи Клименту VI. Папа Климент је био највећа подршка Карлу, док је он још био моравски маркгроф на његовом путу да постане цар Светог Римског Царства. Идејни творац оснивања манастира је управо папа Климент VI. Део његове политике према истоку била је и мисија да покатоличи српског цара Стефана Душана а оснивање манастира Емауса чинило се као ефикасан корак у спровођењу тог циља. Папа је 1346. године дао дозволу да се манастир оснује да би следеће године Карло IV основао манастир. Паралелно са оснивањем манастира, амбициозни папа Климент је апеловао и на угарског краља Лајоша да се уздржи од било каквих антисрпских корака.⁸⁵ Папски легати који су се упутили у Србију, на путу кроз Италију сусрели су се са Карлом IV, који је послао писмо Стефану Душану. Управо то писмо из фебруара 1355. године доказује да је само оснивање манастира служило као фактор приближавања Стефана Душана католичкој вери. У њему Карло IV, хвали Душанову жељу да пређе у католичку веру, обећава му да ће се заузети за њега код угарског краља али и да ће

⁸² *The life of Saint Peter Thomas by Phillippe de Mezieres*, by Joachim Smet, O. Carm, Rome 1954, 194.

⁸³ Папа је послао писма севастократору Дејану, великом логотету Гојку, деспоту Јовану Оливеру али и заповеднику немачких најамника, Палману. (Б. Ферјанчић, С. Ћирковић, *нав. дело*, 297).

⁸⁴ М. Костић, *Зашто је основан славеноглагољашки манастир Емаус?*, Скопље 1926, 159-161.

⁸⁵ *Исто*, 163.

након што до покатоличавања дође, свесрдно помоћи у кампањи освајања византијских територија.⁸⁶

У лето 1355. године папски легати долазе у Србију и Стефан Душан их је дочекао у Крупиштима на обали Брегалнице.⁸⁷ Један од папских легата који су имали задатак да преведу српског цара у католичанство био је и Петар Тома⁸⁸ којег је пратио и Филип Мезијер⁸⁹ који је и оставио сведочанство о пријему папских легата на српском двору. Оптимизам који је владао услед позитивне кореспонденције између папске курије и српског двора нагло је спласнуо. О томе нам говори Филип Мезијер, који наводи да је пријем на српски двор био хладан, скоро и непријатељски. Највероватније је за то био заслужан мађарски напад на српске земље док су још српски посланици били у Авињону.⁹⁰ Српски цар је услед тога поново заузео антикатолички став забранивши чак и папским легатима да врше службу а сваком ко узме учешће или присуствује служби, претио је телесним казнама. Ни овај покушај преобраћивања српског владара на католичанство није успео.

Историографија са подозривошћу гледа на однос Петра Томе према Стефану Душану, док поједини сматрају да је папски легат увек био на страни угарског краља а и да би сам прелазак Стефана Душана на католичанство тешко успео да од њега ствари папског миљеника поред угарског краља Лајоша који је потицао из славне лозе католичких краљева. С друге стране, треба напоменути да је Петар Тома до смрти Стефана Душана боравио на српском двору не губећи наду да ће до преласка на католичанство српског цара и народа доћи.⁹¹ Питање је колико је и цар Стефан Душан био искрен у односу са папом Иноћентијем VI и да ли је жеља да предводи крсташку војску против Турака била већа од жеље да своје царство постави као наследника Византије а себе за господара Константинопоља.

⁸⁶ М. Костић, *нав. дело*, 164.

⁸⁷ Б. Ферјанчић, С. Ћирковић, *нав. дело*, 300.

⁸⁸ Петар Тома је био припадник Кармелићана (монашког реда познатог под називом „бели фратри“). Дубока побожност и ширина образовања помогли су му да постане један од најближих људи папе Климента VI. Блискост са папом донела му је место бискупа Патија и Липарија, да би пред смрт постао латински патријарх Константинопоља. Био је један од најзначајнијих гласноговорника новог крсташког похода против Турака и у заговарању новог крсташког рата посетио је многе дворове Европе од Сицилије и Мађарске па све до Србије и Кипра. (*The life of Saint Peter Thomas by Phillippe de Mezieres*, 31).

⁸⁹ Филип Мезијер је био француски војник и писац, био је на двору кипарског краљевства под династијом Лизињан. Постао је пријатељ Петра Томе и написао је једну од две биографије посвећене њему. (*The life of Saint Peter Thomas by Phillippe de Mezieres*, 27).

⁹⁰ *The life of Saint Peter Thomas by Phillippe de Mezieres*, by Joachim Smet, O. Carm, Rome 1954, 196.

⁹¹ *Исто*, 196.

До коначног разрешења прилика између Срба и Угара дошло је у мају 1355. године када је постигнуто примирје а угарски краљ се потом преорјентисао на ратовање са Млечанима. Стефан Душан више није имао потребе да чини уступке папи јер је опасност од растрзаности на два фронта смањена потписивањем примирја са угарским краљем.

Цар Стефан Душан умире крајем 1355. године а капетан хришћанства постаје угарски краљ Лајош. Смрћу српског цара, балканске земље изгубиле су најмоћнијег владара а турски продор даље у дубину Балкана постао је све извеснији.

5. 2. Наставак преговора између Византинаца и курије. Политика према Албанцима

Педесетих година 14. века долази до продора учења Томе Аквинског у Византију захваљујући преводима Томиних дела од стране Димитрија Кидона, византијског писца и теолога. Учење Томе Аквинског посебно утиче на византијске интелектуалце тога времена. Захваљујући томе смањује се антилатинско расположење код интелектуалаца у Византији али не толико код обичних грађана. Преводитељски рад Димитрија Кидона имао је подршку и код цара Јована Кантакузина који је прижељкивао наставак дијалога са Западом. И сам цар је охрабривао све који су хтели да се баве превођењем западних теолошких дела. Вођена је бурна расправа међу присталицама уније и њиховим противницима, расправљало се да ли је папа заиста први међу једнакима, о декаденцији запада, и „Божијој казни“ која ће погодити царство ако дође до „издаје православља“. И нови византијски цар Јован V Палеолог наставља политику зближавања светој столици.⁹² Јован V Палеолог је добро схватао какву опасност Турци представљају, стога је одлучио да потражи савезнике на Западу. Он је 1354. године у жељи да придобије папу за борбу против Турака понудио прелазак двора и целокупног византијског становништва у католичанство у замену за војну помоћ. Из те иницијативе написана је и хрисовуља 15. децембра 1355. године коју је византијски цар потписао и послао папи Иноћентију VI. Историографија говори како се садржином хрисовуље ни један византијски цар ни пре ни после Јована V, није

⁹² A. Edward Siecienski, *The Papacy and the Orthodox: Sources and History of a Debate*, Oxford University Press 2017, 225.

толико понизио пред папом, молећи га за помоћ против Турака.⁹³ У хрисовуљи, цар је обећао да ће у року од шест месеци заједно са својим поданицима прећи у католичку веру. Заузват је од папе тражио војну помоћ као и да њега именује за заповедника крсташке војске. Као залог му је нудио да ће у Авињон послати свог сина Манојла, а у случају да не испуни обећано, абдицираће у корист свог другог сина Андроника.

Папа је одговорио слањем посланства на челу са Петром Томом, који је у Цариград стигао на пролеће 1357. године, његов задатак је био да упозна византијског цара са римокатоличким обредом. Схватио је и Јован Палеолог да су обећања превише амбициозна, али ако већ није могао да убеди грчко становништво да се покатоличи, могао је да им да лични пример, што је крајем 1357. године и учинио. На запрепашћење самих становника Цариграда, византијски цар Јован V Палеолог је прешао на католичанство.⁹⁴ Иако је 1357. године Јован прешао у католичку веру, Иноћентије и његов наследник папа Урбан нису били задовољни. Захтевали су целокупни прелазак становништва и свештенства на католичанство. То је било немогуће учинити пошто ни цар Јован V а ни они пре њега нису учинили ништа да смање антилатинско расположење код самог грчког становништва. Постојао је и други проблем, чак и да до преласка Грка на католичанство дође, то не би окончало шизму пошто света столица није водила паралелне преговоре са другим православним народима, Србима, Русима и Бугарима.

Односи са папством поново су се померили са мртве тачке крајем 60-их година 14. века и то опет на иницијативу византијског цара. Пошто су пропали преговори о одржавању великог васељенског сабора где би православци и католици имали прилику да превазиђу сукоб, Јован V Палеолог је одлучио да се састане са папом Урбаном V у Италији. У Рим је кренуо на лето да би стигао у септембру 1369. године. Папа Урбан је организовао да овај пут и званично, у Риму, византијски цар пређе на католичку веру. У октобру 1369. године, Јован Палеолог је прочитао символ вере, одрекао се шизматичког учења и успут симболично показујући верност папи целивао му ноге.⁹⁵ Потом је организована велика церемонија у Риму која је означила велику победу католичанства над православним светом.⁹⁶ Док је папа Урбан позивао свештенство и

⁹³ Р. Радић, *Јован V Палеолог, византијски цар (1341-1391)*, Београд 2008, 109.

⁹⁴ *Исто*, 121.

⁹⁵ А. Edward Siecienski, *нав. дело*, 228.

⁹⁶ Р. Радић, *нав. дело*, 181.

народ у Византији да следе свога цара, на Истоку је потез Јована V доживљаван као лични чин а не као доказ о премоћи католичке над православном вером.

Сва понижења која је Јован V Палеолог поднео нису променила византијску ситуацију на боље. Папа Урбан је апеловао на многе европске владаре да помогну византијском цару али је остатак Европе тада био презаузет сопственим пословима да би помогли онемоћалом царству на Истоку. Смрт папе Урбана V 19. децембра 1370. године угасила је и последњу наду да ће до било какве антитурске акције доћи. Разочаран, Јован V Палеолог се вратио у Цариград у октобру 1371. године. Нови папа Гргур XI покушао је да оживи антитурски савез али само како би заштитио угарске поседе које би Турци могли да угрозе. Ни од те акције на крају није било ништа пошто се незаинтересованошћу западних сила на покретање крсташког рата придружила и незаинтересованост деморалисане Византије. Ускоро је и сам византијски цар Јован V Палеолог постао турски вазал.⁹⁷

Иако је Албанско краљевство губило на значају у доба српске територијалне експанзије на југу, кореспонденција између албанских великаша и свете столице је настављена. Албански католици су се жалили папи да је ширењем српске власти на простор настањен албанским католичким становништвом дошло до прогањања католика, одузимања њихове имовине и насилног преобраћавања. По смрти Стефана Душана и за време владавине Стефана Уроша чију владавину је одликовала слаба централна управа, католичка вера више није била у дефанзиви већ је почела да се шири на територијама где је претежно живело православно становништво, на ободима слабог српског царства. Испрва се измешаност православног и католичког становништва на том подручју показала као препрека покатоличавању већих размера јер је и у крајевима који су скоро примили католичанство долазило до кршења дисциплине а поједино свештенство није вршило службу стриктно по западном обреду. Православне елементе богослужења било је тешко искоренити. Тада, по налогу папства долази до појаве инквизиције под вођством доминиканаца из Угарске који су за циљ имали да одрже „исправност и чистоту католичке вере“. Све ово говори да је сам пројекат албанског краљевства још из доба настанка за време Анжујаца више био пројекат католичке цркве како би се католичанство учврстило уз југоисточну обалу Јадранског мора него пројекат удруживања сукобљених албанских великаша у једно централизовано и

⁹⁷ Р. Радић, *нав. дело*, 197.

кохерентно краљевство. Папство је хтелo да створи базу за даље ширење католичке вере на Балканском полуострву. Најзначајнија карактеристика авињонског периода на овом подручју била је стварање нових католичких дијацеза и постепено повлачење православља. Период авињонског папства био је кључан и у одређивању граница између два хришћанска обреда чије је територијално разграничење трајало и вековима након што се седиште свете столице вратило у Рим.

5. 3. Бугарска у другој половини 14. века

Бугарска се 60-их година 14. века поново распарчала, овај пут не због страног фактора већ због унутрашње политике бугарског цара Јована Александра. Он је свом сину Јовану Страцимиру дао на управу Видин, којом је Јован Страцимир владао као засебном кнежевином. Јован Страцимир је иначе био син из првог брака Јована Александра. Када се Јован Александар други пут оженио и добио сина Јована Шишмана, њега је предодредио за наследника а Јовану Страцимиру је дао Видин на управу. Недуго после доласка Јована Страцимира на чело Видинске кнежевине, Угари су напали и заузели Видин 2. јуна 1365. године а до средине јесени заузели су остатак кнежевине.⁹⁸ Тада се угарски краљ обратио папи Урбану V, тражећи од њега да пошаље фрањевце у Видинску кнежевину да започну покатоличавање становништва.⁹⁹ Јован Страцимир је успео да поврати Видин 1370. године али је услед нове опасности које су представљали учестали напади од стране Влашке, он ипак на крају постао угарски вазал. Угари су ускоро успели да Јована Страцимира окрену против свог оца, али је могући сукоб између Јована Александра и Јована Страцимира прекинула смрт Јована Александра 17. фебруара 1371. године. Бугарска је од тог тренутка подељена између његова два сина, Јована Страцимира са центром у Видину и Јована Шишмана чији је центар државе био у Трнову. Тако ослабљена и подељена, Бугарска је дочекала Османлије.

⁹⁸ J. V. A Fine Jr. *нав. дело*, 367.

⁹⁹ То није био први пут да су се Угари обратили папи по питању Бугарске. Угарски краљ Лајош је још 1350. године апеловао да поред крсташког похода против пагана у Литванији, крсташки рат буде проширен и на Бугарску. (J. Rollo-Coster, *нав. дело*, 77).

5. 4. Последњи покушаји савеза између Срба и свете столице

Везе између папске курије и српског двора под царем Стефаном Урошем дотакле су најниже гране. Папа се обраћао тек неким племићима у Урошевој држави који су одлучили да пређу на католичанство или када је требало да поставе нове архиепископе по приморским градовима. Одржавање односа на највишем нивоу између српског цара и новог папе Урбана V (1362-1370) је изостало. Најучесталија преписка између папе Урбана V и неке великашке породице била је преписка са породицом Балшић. Наиме, сами Балшићи су хтели да пређу на католичанство, не би ли добили политичку подршку свете столице. На њихову несрећу, град на који су највише претендовали био је Котор који је по речима папе Урбана био „католичко острво у мору јеретика и шизматика“,¹⁰⁰ стога је папа учестало стајао у одбрану града Котора од страних завојевача. Врхунац католичког утицаја је управо и био прелазак браће Балшић на католичанство 1369. године,¹⁰¹ мада је и он био само формалан јер се један од браће, Ђурађ и даље интересовао за стање православне цркве у српској држави а и помиње се уз кнеза Лазара као један од организатора црквеног сабора у Пећи који је имао за циљ да изабере новог српског патријарха након смрти патријарха Саве у октобру 1375. године.¹⁰² Папски успех ширења католичанства у Зети био је непотпун и краткотрајан, нити су Балшићи искрено примили католичанство а ни читава Зета није потпала под папски утицај.

Ако је претходник папе Гргура XI (1370-1378) папа Урбан био савременик српске државе која је стагнирала и била подељена између моћних великаша услед слабе централизоване власти, онда је папа Гргур XI био савременик најстрашнијег српског пораза у средњем веку, пораза на Марици 1371. године. Размере страдања, пораза и безнадежности обезглављене српске државе након турске победе познате су нам захваљујући иноксу Исаји који је оставио непосредно сведочанство о последицама Маричке битке.¹⁰³ Гргур XI као и његови претходници разумео је опасност коју су

¹⁰⁰ М. Пурковић, *нав. дело*, 74.

¹⁰¹ Etleva Lala, *The Papal Curia and Albania in the Later Middle Ages*, у G. Jaritz, T. Jorgensen, K. Salonen, *The Long Arm of Papal Authority*, 101.

¹⁰² С. Ћирковић, И. Божић, Д. Богдановић, В. Ђурић, *Историја Црне Горе, од краја XII до краја XV вијека*, II-1, Црна Гора у доба обласних господара, Титоград 1970, 33.

¹⁰³ М. Благојевић, *Србија у доба Немањића*, Београд 1989, 217.

Турци представљали по католички али и хришћански свет. Победом на Марици, Турци су дошли на границе албанских католичких великаша, папа Гргур је одлучио да позове угарског краља Лајоша да се заузме за одбрану хришћанства. У планирању крсташког похода папа је укључио и млетачког дужда а позив је упутио и остатку хришћанског света међу којима је била и српска држава. Позив на крсташки рат је уследио на пролеће 1373. године међутим, ни тај позив није био учинковит. Разлика између католичког и православног света чији је и српска држава била део и даље је била непремостива. У српској земљи и даље је српска црква имала велики утицај а она је негативно гледала на било какво приближавање са светом столицом. Разједињени српски великаши више су се концентрисали на борбу између себе него што су се одазивали на борбу против Турака.¹⁰⁴ А и црква и властела у ослабљеној српској држави радије су се окретали подједнако ослабљеној Византији него сарадњи са католичким светом.

¹⁰⁴ М. Пурковић, *нав. дело*, 83.

6. Закључак

Период авињонског папства обележио је историју средњовековне Европе у 14. веку. Тренутак када је света столица премештена из Рима у Авињон, политичка слика Европе променила се из корена. Савременици су авињонске папе сматрали за марионете француског двора иако су саме папе неретко изражавале жаљење и носталгију за Римом. Став свете столице према приликама на Западу и њихове политике према Истоку битно се разликовао. Док су на Западу авињонске папе често биле само пуки посматрачи турбулентних промена, у политици према православним државама они су били достојни наследници римских папа. Краткорочни циљеви авињонских папа били су ширење католичанства и то у првом реду у Византији па тек у српским и албанским земљама, а дугорочни циљ било је обнова Латинског царства. Средства којим су то хтели да остваре разликовала су се од дипломатских мисија које су наводиле дворове на покатоличавање до отворених позива на крсташке ратове против „источних шизматика“. Односи српских владара и свете столице били су променљиве природе и зависили су од политичких прилика на терену. Када се над српском државом надвијала опасност, српски владари су били спремни на уступке. Неколико пута за седам деценија авињонског папства изгледало је како је српска држава на корак до прихватања католичанства, да би се након промене политичких прилика боље по српску државу, српски владари моментално дистанцирали од свете столице игноришући пређашње договоре.

Политика папске курије према албанским земљама огледала се у намери да се што више сузбије православни утицај а од албанских земаља направи „бедем католичанства“. Најсложеније односе папство је имало са Византијом. Ослабљена Византија је још од другог Лионског сабора (1272) тражила војну и политичку помоћ која је стално била условљена унијом са Западом, где би увек на крају византијски цар, свештенство и народ признали ауторитет папе. Ширење папског утицаја није заобишло ни Бугарску која је у то време била заокупљена сопственим унутрашњим сукобима, стога никада није дошло до темељне сарадње Бугарске и свете столице у Авињону.

Након анализе извора и литературе, можемо закључити да је период Авињонског папства на Западу имао прворазредни значај на ток 14. века као и на

развој односа између великих западних сила. Али са тачке гледишта православних хришћана, тешко би се могла направити разлика између папа пре Авињона, за време и након авињонског периода. Политика према православцима била је конзистентна без обзира где се света столица налазила. Православци су за свету столицу увек били „шизматичи“ које је требало вратити у „наручје Цркве“.

7. Литература

1. „*Anonymi Descriptio Europae Orientalis*”, прир. Т. Живковић, В. Петровић, А. Узелац, Београд 2013.
2. A. Edward Siecienski, *The Papacy and the Orthodox: Sources and History of a Debate*, Oxford University Press 2017.
3. B. E. Whalen, *The Medieval Papacy*, New York 2014.
4. C. Raymond Beazley, *Directorium ad Faciendum Passagium Transmarinum*, Oxford University Press 1907.
5. Etleva Lala, *The Papal Curia and Albania in the Later Middle Ages*, у G. Jaritz, T. Jorgensen, K. Salonen, *The Long Arm of Papal Authority*, New York 2005.
6. J. R. Strayer, „*The Reign of Philip the Fair*“, Princeton, New Jersey 1980.
7. J. Rollo-Koster, „*Avignon and its Papacy 1309-1417, Popes, Institutions, And Society*“, London 2015.
8. J. V. A Fine Jr. *The Late Medieval Balkans, A Critical Survey from the Late Twelfth Century to the Ottoman Conquest*, Michigan 1987.
9. K. M. Setton, *The Papacy and The Levent (1204-1571), Volume I The Thirteenth an Fourteenth Centuries*, Philadelphia 1976.
10. M. Jones, *The New Cambridge Medieval History, Volume VI c. 1300-1415*, Cambrigde 2008.
11. *The life of Saint Peter Thomas by Phillippe de Mezieres*, by Joachim Smet, O. Carm, Rome 1954.
12. W. Ullmann, *A Short History of the Papacy in the Middle Ages*, London 1972.
13. Б. Ферјанчић, С. Ћирковић, *Стефан Душан краљ и цар 1331-1355*, Београд 2005.
14. Г. Острогорски, *Историја Византије*, Београд 1947.
15. *Данило Други, животи краљева и архиепископа српских*“ прир. Г. М. Данијел, Д. Петровић, Београд 2008.
16. М. Антоновић, *Црквена политика краља Милутина у северној Албанији у светлу западноевропских извора у зборнику Манастир Бањска и доба краља Милутина*, Косовска Митровица 2007.
17. М. Благојевић, *Србија у доба Немањића*, Београд 1989.

18. М. Динић, *Душанова царска титула у очима савременика*, Београд 1959.
19. М. Костић, *Зашто је основан славеноглагољашки манастир Емаус?*, Скопље 1926.
20. М. Поповић, *Српска краљица Јелена између римокатоличанства и православља*, Београд 2010.
21. М. Пурковић, *Авињонске папе и српске земље*, Пожаревац 1934.
22. Нићифор Григора, у: *Византијски извори за историју народа Југославије VI*, Београд 1986.
23. Р. Радић, *Јован V Палеолог, византијски цар (1341-1391)*, Београд 2008.
24. С. Пеинтер, *Историја средњег века (284-1500)*, Београд 1997.
25. С. Ћирковић, И. Божић, Д. Богдановић, В. Ђурић, *Историја Црне Горе, од краја XII до краја XV вијека, II-1, Црна Гора у доба обласних господара*, Титоград 1970.